

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ БЕЗПЕКИ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

© 2017 **МАРКОВА Н. С., ДЕМ'ЯНЕНКО А. А.**

УДК 331.101.262:330.342.146

Маркова Н. С., Дем'яненко А. А. Теоретичні аспекти безпеки людського розвитку

Метою статті є обґрунтування базових категорій концепції безпеки людського розвитку та формування авторського визначення поняття «безпека людського розвитку», яке б забезпечило найбільш комплексне розуміння сутності цього процесу. Проаналізовано основні підходи до дослідження феномена «безпеки». Розглянуто особливості формування людської безпеки як частини цілісної парадигми людського розвитку та її переосмислення як нової теорії глобальної безпеки. Проведено міжкатегоріальний аналіз понять «людський розвиток» і «людська безпека» за основними критеріями: характеристикою, часовими рамками, головною метою та завданнями. У результаті з'ясовано, що людська безпека доповнює концепцію людського розвитку в частині безпечної свободи варіантів вибору (свобода від потреб); сприяє забезпеченню безпеки на рівні процвітання і прогресу, а не на рівні виживання. Встановлено, що концепція безпеки людського розвитку водночас є елементом концепції як людського розвитку, так і людської безпеки.

Ключові слова: безпека, людський розвиток, безпека людського розвитку, ризики, загрози.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 23.

Маркова Наталія Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та соціальних наук, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: natalymarkova@ukr.net

Дем'яненко Аліна Анатоліївна – аспірантка кафедри економіки та соціальних наук, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: daa22@ukr.net

УДК 331.101.262:330.342.146

Маркова Н. С., Демьяненко А. А. Теоретические аспекты безопасности человеческого развития

Целью статьи является обоснование базовых категорий концепции безопасности человеческого развития и формирование авторского определения понятия «безопасность человеческого развития», которое бы обеспечило наиболее комплексное понимание сущности этого процесса. Проанализированы основные подходы к исследованию феномена «безопасность». Рассмотрены особенности формирования человеческой безопасности как части целостной парадигмы человеческого развития и её переосмысления как новой теории глобальной безопасности. Проведен межкатегориальный анализ понятий «человеческое развитие» и «человеческая безопасность» по основным критериям: характеристике, временным рамкам, главной цели и задачам. В результате выяснено, что человеческая безопасность дополняет концепцию человеческого развития в части безопасной свободы вариантов выбора (свобода от потребностей); содействует обеспечению безопасности на уровне процветания и прогресса, а не на уровне выживания. Установлено, что концепция безопасности человеческого развития одновременно является элементом концепции как человеческого развития, так и человеческой безопасности.

Ключевые слова: безопасность, развитие общества, безопасность человеческого развития, риски, угрозы.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 23.

Маркова Наталья Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики и социальных наук, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: natalymarkova@ukr.net

Демьяненко Алина Анатольевна – аспирантка кафедры экономики и социальных наук, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: daa22@ukr.net

UDC 331.101.262:330.342.146

Markova N. S., Demyanenko A. A. The Theoretical Aspects of the Security of Human Development

The article is aimed at substantiating the basic categories of the conception of security of human development and formation of a definition of the concept of «security of human development» that would provide the most comprehensive understanding of the nature of this process. The main approaches to researching the phenomenon of «security» were analyzed. Characteristics of the formation of human security as part of a holistic paradigm of human development were considered together with rethinking it as a new theory of global security. A cross-categorical analysis of the concepts of «human development» and of «human security» was carried out by the main criteria: characteristics, time frames, main purpose and objectives. As a result, the human security is complementary to the concept of human development in the part of safe variants of choice (freedom from needs); it further facilitated the security provision at the level of prosperity and progress, not at the level of survival. It has been determined that the conception of human security is at the same time an element of the conception of human development as well as of human security.

Keywords: security, development of society, security of human development, risks, threats.

Fig.: 1. **Tbl.:** 1. **Bibl.:** 23.

Markova Natalia S. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Economics and Social Sciences, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: natalymarkova@ukr.net

Demyanenko Alina A. – Postgraduate Student of the Department of Economics and Social Sciences, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: daa22@ukr.net

Перехід людства на нову стадію розвитку виходить із пріоритетних потреб суспільства. Однією з головних потреб, і водночас, умов розвитку суспільства є комплексна потреба людини в безпеці. Окрім зосередження уваги світової спільноти на проблемах, пов'язаних зі зростанням рівня тероризму, міжнародних і національних військових конфліктів,

сьогодні світ стикається із загостренням уже існуючих і виникненням нових проблем, не менш глобальних за масштабом: демографічних, соціально-економічних, екологічних, інформаційно-технологічних тощо, аналіз яких проведено нижче.

Однією із найгостріших демографічних проблем сучасного суспільства є високий рівень внутрішньої та

зовнішньої міграції. Так, за останніми даними Фонду Народонаселення ООН, лише у 2014 р. загальна чисельність біженців і внутрішньо переміщених осіб у всьому світі досягла 59,5 млн осіб, що є найвищим показником з часів Другої світової війни, а кількість внутрішньо переміщених осіб зростає удвічі з 2010 по 2015 рр. [21]. У контексті сказаного сучасними глобальними соціально-економічними проблемами розвитку суспільства залишаються високий рівень безробіття, низька заробітна плата та соціальна нерівність населення. Зокрема, спостерігається поглиблення диспропорцій в економічному розвитку між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються: 2/3 від усього населення, що живуть за межею бідності у світі, проживають у Східній і Південній Азії, а 1/4 – у деяких країнах Африки [10].

Науково-технічний прогрес і розвиток сучасної індустрії завдає шкоди та суттєво поглиблює стан навколишнього середовища. Так, аналізуючи статистичні дані Швейцарського інституту (*Swiss Re Institute*), у 2016 р. відбулося 327 катастроф, з них 136 – техногенні аварії. Загалом, стихійні лиха призвели до економічних втрат у розмірі 175 млрд дол. США, що майже вдвічі перевищує рівень втрат у 2015 р. [19].

Зі стрімким розвитком і запровадженням інформаційних технологій у всі сфери суспільного життя надзвичайної актуальності набирає питання кібербезпеки, адже безперервність роботи промислових об'єктів, медичних закладів, закладів сфери послуг, державних стратегічних об'єктів є важливою складовою розвитку економіки та суспільства в цілому. За підрахунками страхового ринку *Lloyd's*, лише за 2016 р. через постійні кібератаки сукупні витрати компаній усього світу склали близько 450 млрд дол. США [18].

З огляду на вищезазначені факти стає очевидним, що існування невирішених глобальних і поява нових проблем, які супроводжують сучасне суспільство та перешкоджають стабільному людському розвитку, вимагають науково-теоретичного переосмислення розуміння поняття «безпека».

Проблеми безпеки та її забезпечення в сучасних умовах досліджуються в різних сферах науки і реалізуються на практиці. Теоретичний фундамент безпеки в парадигмі людського розвитку закладено фахівцями ПРООН – А. Сенном (*A. Sen*) і Махбуб уль Хаком (*Mahbub ul Haq*) і набули подальшого розвитку у працях зарубіжних учених: Д. Біго (*D. Bigo*), К. Бута (*K. Booth*), Б. Бузана (*B. Buzan*), Н. Воан-Уільямса (*N. Vaughan-Williams*), Дж. Нефа (*J. Nef*), Р. Парижа (*R. Paris*), К. Піплза (*C. Peoples*) та вітчизняних учених: М. О. Воротнюк, А. А. Гриценка, Г. В. Іващенко, С. В. Картунова, В. М. Кузьомка, С. В. Нестерова, Н. В. Стежко, М. О. Сухомлина, Л. С. Шевченко тощо. Віддаючи належне науковій і практичній значущості досліджень у вітчизняній та зарубіжній теорії безпеки, слід відзначити, що певне коло завдань, пов'язаних із переосмисленням категорії (з урахуванням впливу різноманітних макро- та мегачинників) потребує подальшого вивчення відповідно до потреб практичної та науково-дослідної діяльності.

Об'єктом дослідження є процес формування теоретичних аспектів безпеки людського розвитку

Предметом статті є процес формування та вдосконалення понятійно-категоріального апарату безпеки людського розвитку.

Мета статті – обґрунтування базових категорій концепції безпеки людського розвитку та формування авторського визначення поняття «безпека людського розвитку», яке б забезпечило найбільш комплексне розуміння сутності цього процесу.

Проблеми безпеки та її забезпечення в сучасних умовах досліджуються в різних сферах науки та реалізуються у практиці. Так, у сфері теоретичних досліджень ця проблема аналізується у працях науковців з філософії, соціології, економіки, юриспруденції тощо. Таким чином, очевидно те, що явище «безпека» є всеохоплюючим і має складний міждисциплінарний вимір, у результаті чого категорія постійно набуває нових характеристик. В умовах динамічного прискорення суспільно-економічного та науково-технічного розвитку та, відповідно, переосмислення ролі людини у сфері суспільного життя, актуальності набирає й перегляд сутності безпеки.

Науковці, що досліджують проблеми безпеки – Колумб Піплз і Нік Воан-Уільямс [20], – найбільш комплексно врахували та узагальнили існуючі у світовій практиці напрями дослідження безпеки та виділили такі основні підходи: політичний, ліберальний і критичний.

Відповідно до *політичного підходу* природа поняття безпеки є суто військовою, а підвищення рівня безпеки означає нарощення військового потенціалу держави.

Ліберальний підхід передбачає наявність механізмів, що забезпечують прагнення до миру і міжнародного співробітництва, обмеження гонки озброєнь.

Загалом, обидва підходи є традиційними, оскільки в основі лежить бачення безпеки держави, а головна загроза має військовий характер. Слід зазначити, що переважання традиційного погляду в розумінні категорії безпеки продовжує використовуватись в американській теорії та практиці.

Погоджуємося з коментарем К. Піплза і Н. Воан-Уільямса, що такий підхід, «коли прагнення держави підвищити рівень безпеки шляхом нарощування озброєнь змушує інші держави діяти таким самим чином, призводить до розкручування спіралі нестабільності та підвищення напруги в міжнародних відносинах» [20]. Зокрема, як стверджує К. Бут, для мільйонів людей усього світу головною загрозою є не «ворог» (як зовнішня загроза), а власна держава. Це твердження підтверджується статистичними даними. Так, останніми роками змінюється природа збройних конфліктів [14]. Згідно з дослідженнями Упсальського університету (*Uppsala University*) спільно з Центром вивчення громадянської війни Інституту досліджень миру в Осло (PRIO), починаючи з 1946 р., зареєстровано 259 різних збройних конфліктів. Зокрема фахівцями виявлено дві тенденції: зменшення міждержавних конфліктів, які склали половину всіх збройних конфліктів на початку періоду та друга тенденція – збільшення кількості цивільних кон-

фліктів (зокрема, за останніми дослідженнями Упсальського університету у 2015 р., співвідношення міждержавних і громадянських конфліктів складає 1/40) [16]. Отже, вищезазначені обставини ставлять під сумнів необхідність подальшої пріоритетності держави в дискурсі безпеки.

Таким чином, відійшовши від положень політичного та ліберального підходів, бачення безпеки, реалії сьогодення вимагають трансформації розуміння поняття – від «безпека держави» до «безпека людини». Науково-теоретичне обґрунтування такого переходу, розгляд безпеки крізь призму проблем людини лягли в основу третього, *критичного*, підходу до сучасного бачення проблем безпеки. Це змушує міжнародне співтовариство розширити сферу безпеки і зосередитися на дослідженні безпеки окремо кожної людини, а також звернути увагу на процес формування й активного розвитку теоретичних основ людської безпеки та її практичної реалізації.

Так, першим міжнародним документом, де акцентується увага на безпеці людини, обґрунтовується її значущість, є Доповідь про людський розвиток 1994 р. Теоретичні положення, сформульовані фахівцями ПРООН – Махбуб уль-Хаком та Амартія Сеном, – покладено в основу формування концепції людської безпеки, що популяризується ПРООН [22]. Необхідно зауважити, що теоретичні положення концепції людської безпеки сформовані як частина цілісної парадигми людського розвитку. Згідно з цим людська безпека вимагає приділення уваги причинам індивідуальної безпеки та перешкодам на шляху реалізації людського потенціалу. У Доповіді про людський розвиток у 1994 р. ці проблеми відображено в контексті демілітаризованого світу й акцентується увага на скороченні військових витрат. Фахівці ПРООН відзначають, що людська безпека може бути представлена у двох напрямках: по-перше, це безпека від гуманітарних загроз, таких як голод, хвороби, демографічна ситуація тощо; по-друге, – від загроз, що мають воєнний характер [22].

Для того, щоб повною мірою реалізувати потенціал підходу до безпеки людини, ООН було створено Цільовий фонд з питань безпеки людини, на який покладено завдання з організації системи людської безпеки, фінансування заходів і популяризації концепції у світовому масштабі. Адже такі проблеми, як епідемії чи погіршення якості системи освіти, легше заздалегідь попередити, ніж згодом розв'язати. Отже, концепція людської безпеки є *людиноцентричною*, має всеосяжний характер охоплення і водночас конкретну спрямованість забезпечення безпеки та орієнтована більше на профілактику, ніж на протидію загрозам. Тобто, як концепція, орієнтована на людину, безпека людини ставить її у «центр уваги», розглядає широкий діапазон умов, які створюють загрозу для виживання, засобів до існування, гідності, і визначає поріг, нижче якого людському життю загрожує небезпека [22].

Таким чином, вважаємо, що сучасну концепцію людської безпеки не слід розглядати лише в рамках парадигми людського розвитку – це досить нова само-

стійна система поглядів, що має всеохоплюючий характер. Проте часто виникає питання щодо того, яким чином концепції людського розвитку та людської безпеки пов'язані між собою.

У результаті міжкатегоріального аналізу понять людського розвитку та людської безпеки виявлено, що змістовне наповнення поняття «людський розвиток» більш осяжне, його метою є розширення можливостей вибору і свободи людей [22, р. 23], а безпека людини «...сприяє зміцненню прав людини і посилює розвиток людського потенціалу» [17]; сутність людської безпеки полягає в забезпеченні пріоритету свободи таким чином, щоб людина мала можливість здійснювати вибір безпечно і вільно.

Слід відзначити, що людський розвиток носить переважно довгостроковий характер, ключова мета є стратегічною, але її досягнення досить «розтягнене» в часі, у той момент, як людська безпека спрямована, в переважній більшості, на термінове усунення загроз [2].

У результаті чіткого розмежування понять за основними критеріями: характеристикою, часовими рамками, головною метою та завданнями, з'ясовано, що людська безпека доповнює концепцію людського розвитку в частині безпечної свободи варіантів вибору (свобода від потреб); сприяння забезпеченню безпеки на рівні процвітання і прогресу, а не на рівні виживання. На нашу думку, ці положення стають основою концепції безпеки людського розвитку. Натомість погоджуємося з думкою М. О. Воротнюк, яка вважає, що поняття безпеки людського розвитку є «досить цікавим тому, що водночас є елементом як концепції людського розвитку, так і концепції людської безпеки» [2, с. 5], що відображено на *рис. 1*.

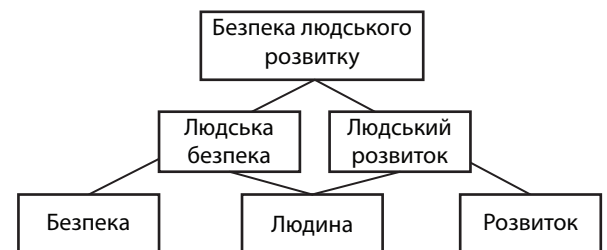

Рис. 1. Місце безпеки людського розвитку серед понять «людський розвиток» і «людська безпека»

Але розвиток концепції безпеки людського розвитку не набув широкого визнання серед вітчизняних учених, оскільки безпека людського розвитку впродовж тривалого часу досліджувалась «... у рамках таких наукових напрямків, як соціальна безпека, економічна безпека та безпека життєдіяльності людини» [11; 12, с. 160–167]. Натомість варто відзначити значні здобутки М. О. Сухомлина і Н. В. Стежко у питанні формування категоріального апарату концепції. Так, згідно із визначенням Н. В. Стежко, безпекою людського розвитку є «гарантована Конституцією країни забезпеченість матеріальних, соціальних потреб та духовних цінностей людини, умов її всебічного фізичного, інтелектуального, культурного розвитку, захищеність її від внутрішніх і зовнішніх

загроз, що формує безпечні умови життєдіяльності в усіх сферах» [11]. На нашу думку, запропоноване визначення є найбільш ємним та відображає сутність і зміст процесу людського розвитку в контексті безпеки. Н. В. Стежко зосереджує увагу на важливій позиції держави в забезпеченні та гарантуванні безпеки людського розвитку, але сучасна роль держави в забезпеченні безпеки суверенітету, незалежності та громадян є сумнівною та переоціненою.

У дослідженнях М. О. Сухомлина поняття безпеки людського розвитку визначається як «соціально-економічне явище, яке характеризується такими рисами: універсальність – безпека притаманна кожній людині, оскільки забезпечує процес її розвитку; взаємозалежність складових – безпека стосується не тільки окремої людини, але й суспільства в національному та загальносвітовому масштабі; підконтрольність розвитку подій – завчасне виявлення та усунення небезпек» [12]. Запропоноване визначення відображає соціально-економічний характер безпеки людського розвитку та основні ознаки: універсальність, підконтрольність розвитку подій, але, на нашу думку, визначення є недостатньо повним і потребує конкретизації.

Оскільки зазначені дефініції безпеки людського розвитку не повною мірою відображають глибину та зміст поняття, вважаємо доцільним сформулювати авторське бачення сутності безпеки людського розвитку. У зв'язку з недостатньою термінологічною базою поняття безпеки людського розвитку видове визначення сформулювати досить важко, тому варто дослідити дефініції його родових категорій: «людський розвиток», «безпека» та «людська безпека».

Дослідження сучасних поглядів щодо розуміння терміна «людський розвиток» із використанням морфологічного аналізу дало змогу ідентифікувати, виокремити та систематизувати основні морфологічні ознаки: ключову характеристику поняття, складові компоненти людського розвитку, мету, рівень і результати людського розвитку [4]. Серед сукупності визначень, запропонованих зарубіжними і вітчизняними авторами, ми погоджуємося з експертами ПРООН, які найбільш комплексно відобразили категорію людського розвитку в Доповіді людського розвитку у 2010 р., а саме: «розширення можливостей і свобод людей, створення таких умов, які б дозволили людям прожити тривале, здорове і продуктивне життя та досягати інших цілей, які мають значення; активно брати участь у формуванні справедливого та сталого розвитку на нашій планеті». На нашу думку, визначення є найбільш повним і таким, що відображає сутність, глибину динамічність процесу та вимоги сучасності [4], тому саме така інтерпретація покладена в основу формулювання поняття безпеки людського розвитку.

Попри ретельне дослідження сутності безпеки, відзначимо, що певне коло завдань, пов'язаних з аналізом сутності категорії «безпека», потребує постійного вивчення, адаптації та розвитку для потреб практичної й науково-дослідної діяльності, зокрема застосування поняття в рамках концепції безпеки людського розвитку. Наявність суперечок і виявлених авторами термінологічних розбіжностей у розумінні категорії «безпека»

визначає необхідність проведення контент-аналізу сутності категорії «безпека».

Так, проаналізувавши сукупність дефініцій, запропонованих як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями щодо проблем безпеки та сучасного бачення поняття, нами виокремлено такі основні ознаки: стан явища (родовий компонент), суб'єкт безпеки (те, на що чиниться вплив), мета, фактори впливу та заходи із забезпечення захисту. У результаті аналізу з'ясовано, що відповідно до родового компонента категорії переважна більшість авторів розглядає безпеку у статичному стані – об'єктивному чи суб'єктивному [6; 23] та як певний стан захищеності [9; 13]. Поняття безпеки як динамічного явища відображено у визначенні Б. Бузана [15], який розглядає безпеку крізь призму людського розвитку – свобода від загроз і розширення можливостей.

Відповідно до статико-динамічної ознаки науковці визначають безпеку як «тип динамічної рівноваги» [8], «стан, що характеризує стабільність та баланс суперечностей у розвитку» [3], «стан, за якого забезпечується сталий та збалансований розвиток» [1]. Таким чином, варто звернути увагу на існування тісного зв'язку між безпекою та розвитком, що досліджувалось у працях С. І. Дорогунцова, О. М. Ральчук та А. М. Федоришевої. За результатами аналізу визначено, що безпека є інваріантом існування розвитку; безпека є транстермінологічним поняттям, тобто природа поняття безпеки охоплює аспекти людського й природного начала. Автори вважають, що «безпека-розвиток відповідає сталому розвитку соціоприродної системи і є динамічною формою існування безпеки» [5]. Погоджуючись з іншим науковцем, В. М. Кузьомко, зазначимо, що поняття «безпека» і «розвиток» тісно взаємопов'язані, «...відображаючи складність механізмів забезпечення функціонування і розвитку соціально-економічних систем» [7, с. 29–34].

Отже, на основі систематизації сукупності наукових джерел, узагальнивши досвід науковців, які досліджували проблеми безпеки та людського розвитку, пропонуємо авторське визначення безпеки людського розвитку, під яким слід розуміти стан стійкої (стабільної) динамічної рівноваги процесу розширення можливостей і свобод людини з метою забезпечення задоволення зростаючих потреб, а також реалізації потенціалу, що постійно набувається в процесі розвитку для досягнення гідного рівня життя (табл. 1).

У результаті проведеного аналізу визначено сутність поняття «безпека людського розвитку». Дане визначення містить компоненти, які відображають ключову характеристику, суб'єкт, мету і результат безпеки людського розвитку. У запропонованому визначенні акцент робиться на тому, що процес безпеки є динамічним, як і процес розвитку; також звертається увага на те, що однією з головних цілей безпечного розвитку є реалізація потенціалу, що постійно накопичується в процесі розвитку, адже неефективне його використання призводить до гальмування розвитку людини, соціально-економічного та науково-технічного розвитку суспільства, а отже, значно погіршує якість життя людини.

Декомпозиція поняття «безпеки людського розвитку»

Категоріальна складова	Людський розвиток	Безпека	Авторське визначення поняття «безпеки людського розвитку»
Ключова характеристика (родовий компонент)	Процес розширення можливостей і свобод	Стан стійкої динамічної рівноваги	Стан стійкої (стабільної) динамічної рівноваги процесу розширення можливостей і свобод
Суб'єкт	Людина	Предмет, явище чи процес	Людина
Мета	Гармонійний та всебічний розвиток людини; забезпечення задоволення зростаючих потреб; досягнення гідного рівня життя	Збереження основних характеристик і параметрів, стабільності розвитку та функціонування	З метою забезпечення задоволення зростаючих потреб, а також реалізації потенціалу, що постійно накопичується в процесі розвитку
Результат	Досягнутий рівень людського розвитку; досягнутий гідний рівень життя	Запобігання загрозам та досягнутий високий рівень безпеки	Досягнутий гідний рівень життя

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи вищевикладене, зазначимо, що поява нових глобальних проблем, що перешкоджають людському розвитку, потребує теоретичного та практичного переосмислення поняття «безпеки». За результатами аналізу узагальнено три основні підходи до бачення безпеки: ліберальний, політичний і критичний, останній з яких є необхідним сучасному суспільству для досягнення безпечного та стабільного людського розвитку.

За результатами аналізу формування та розвитку положень концепції людської безпеки автори дійшли висновку, що бачення концепції людської безпеки в рамках парадигми людського розвитку помилкове, оскільки це досить нова самостійна система поглядів, що має всеохоплюючий характер. Аналіз положень концепції людської безпеки та її взаємозв'язок із людським розвитком дозволив відтворити місце безпеки людського розвитку, яка є водночас елементом як концепції людського розвитку, так і концепції людської безпеки. У результаті узагальнення досвіду науковців, що працювали над проблемами змістовного наповнення поняття безпеки та морфологічного аналізу поняття людського розвитку, запропоновано авторське визначення поняття безпеки людського розвитку.

Перспективами подальших наукових досліджень виступає обґрунтування основних положень концепції безпеки людського розвитку та формування методичного підходу до його оцінки. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Бойко В. В.** Формування системи безпеки як складової сталого економічного розвитку. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства*. Сер.: Економічні науки. 2010. Вип. 105. С. 146–153.
- 2. Воротнок М., Сушко О.** Людська безпека як імператив сучасної епохи: переніс фокусу з держави на людину. Київ: Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні, 2010. 16 с.
- 3. Головченко О. М.** Економічна безпека регіону в гарантуванні стабільності національної економіки: монографія. Одеса, 2008. 399 с.
- 4. Дем'яненко А. А.** Морфологічний аналіз сутності поняття «людський розвиток» // Стратегічні імперативи розвитку

туризму та економіки в умовах глобалізації: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 30–31 березня 2017 р.). Запоріжжя: Просвіта, 2017. Т. 2. С. 158–160.

5. Дорогунцов С. І., Ральчук О. М., Федоришева А. М. Безпека розвитку і безпека стабільності – відповідь на виклики глобалізації. Київ: Т-во «Знання України», 2004. 40 с.

6. Коженковскі Л. Управління безпекою. *Актуальні проблеми економіки*. 2004. № 1. С. 147–154.

7. Кузьомко В. М. Економічна безпека як наукова категорія. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Сер.: Економіка і право. 2010. Вип. 9. С. 29–34.

8. Лесков М. А. Гомеостатические процессы и теория безопасности. *Безопасность*. 1994. № 4. С. 66–67.

9. Резник О. Н. Экономическая безопасность как составляющая национальной безопасности Украины, которая охраняет финансовую систему Украины. *Legea si viata*. 2016. № 11/2. С. 92–95.

10. Статистика бедности по странам. URL: <http://vavilon.ru/statistika-bednosti-uroven-zhizni-naseleniya-po-stranam/#i-7>

11. Стежко Н. В. Безпека людського розвитку в Україні та шляхи підвищення її рівня: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.07. Кіровоград, 2007. 254 с.

12. Сухомлин М. О. Теоретичні та методологічні підходи до визначення безпеки людського розвитку. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. Сер.: Економічні науки. 2011. Вип. 20 (1). С. 160–167.

13. Український тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/p/1/137/2>

14. Booth, K. Theory of World Security. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. 516 p.

15. Buzan, B. New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century. *International Affairs*. 1991. Vol. 67. No. 3. P. 431–451.

16. Data on Armed Conflict. URL: <https://www.prio.org/Data/Armed-Conflict/>

17. Human Security Now (report). In: Commission on human security. New York, 2003. URL: http://www.un.org/humansecurity/sites/www.un.org/humansecurity/files/chs_final_report_-_english.pdf

18. Lloyd's cyber-attack strategy. URL: www.lloyds.com/~media/files/the-market/operating-at-lloyds/lloyds-cyber-attack.pdf?la=en

19. Natural Catastrophes and Man-Made Disasters in 2016: A Year of Widespread Damages. Sigma. Swiss Re Institute. 2017. No. 2. URL: http://institute.swissre.com/research/library/NatCat_and_manmade_disasters_2016.html

20. Peoples, C., Vaughan-Williams N. Critical Security Studies: An Introduction. Routledge, 2010. URL: <http://www.bristol.ac.uk/spais/people/columba-l-peoples/pub/2617537>

21. State of World Population. URL: <http://www.unfpa.org/swop>

22. UNDP Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security. New York: Oxford University Press, 1994. 226 p.

23. Wolfers, A. Diskort and Collaboration, Essays on International Politics. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1962. 150 p.

REFERENCES

Boiko, V. V. "Formuvannya systemy bezpeky yak skladovoi stalo ekonomichnoho rozvytku" [Formation of the security system as a component of sustainable economic development]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva*. Ser.: *Ekonomichni nauky*, no. 105 (2010): 146-153.

Booth, K. *Theory of World Security*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Buzan, B. "New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century". *International Affairs*. Vol. 67, no. 3 (1991): 431-451.

Demianenko, A. A. "Morfolohichniy analiz sutnosti poniattia «liudskyi rozvytok»" [Morphological analysis of the essence of the concept of "human development"]. *Stratehichni imperatyvy rozvytku turyzmu ta ekonomiky v umovakh hlobalizatsii*, vol. 2. Zaporizhzhia: Prosvita, 2017. 158-160.

Dorohuntsov, S. I., Ralchuk, O. M., and Fedorysheva, A. M. *Bezpeka rozvytku i bezpeka stabilnosti – vidpovid na vyklyky hlobalizatsii* [Security of Development and Security of Stability – Meeting the Challenges of Globalization]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2004.

"Data on Armed Conflict". <https://www.prio.org/Data/Armed-Conflict/>

Holovchenko, O. M. *Ekonomichna bezpeka rehionu v harantuvanni stabilnosti natsionalnoi ekonomiky* [Economic security of the region in guaranteeing the stability of the national economy]. Odesa, 2008.

"Human Security Now (report)" Commission on human security. New York, 2003. http://www.un.org/humansecurity/sites/www.un.org/humansecurity/files/chs_final_report_-_english.pdf

Kuzyomko, V. M. "Ekonomichna bezpeka yak naukova katehoriya" [Economic security as a scientific category]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*. Ser.: *Ekonomika i pravo*, no. 9 (2010): 29-34.

Kozhenyovskiy, L. "Upravlinnia bezpekoiu" [Security Management]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 1 (2004): 147-154.

Leskov, M. A. "Gomeosticheskiye protsessy i teoriya bezopasnosti" [Homeostatic processes and safety theory]. *Bezopasnost*, no. 4 (1994): 66-67.

"Lloyd's cyber-attack strategy". www.lloyds.com/~media/files/the-market/operating-at-lloyds/lloyds-cyber-attack.pdf?la=en

"Natural Catastrophes and Man-Made Disasters in 2016: A Year of Widespread Damages" Sigma. Swiss Re Institute. 2017. http://institute.swissre.com/research/library/NatCat_and_manmade_disasters_2016.html

Peoples, C., and Vaughan-Williams, N. "Critical Security Studies: An Introduction". Routledge, 2010. <http://www.bristol.ac.uk/spais/people/columba-l-peoples/pub/2617537>

Reznik, O. N. "Ekonomicheskaya bezopasnost kak sostavlyayushchaya natsionalnoy bezopasnosti Ukrainy, kotoraya okhranyayet finansovuyu sistemu Ukrainy" [Economic security as a component of the national security of Ukraine, which protects the financial system of Ukraine]. *Legea si viata*, no. 11/2 (2016): 92-95.

"Statistika bednosti po stranam" [Poverty statistics by country]. <http://vawilon.ru/statistika-bednosti-uroven-zhizni-naseleniya-po-stranam/#i-7>

Stezhko, N. V. "Bezpeka liudskoho rozvytku v Ukraini ta shliakhy pidvyshchennia yii rinvnia" [The safety of human development in Ukraine and ways to increase its level]: *dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.07*, 2007.

Sukhomlyn, M. O. "Teoretychni ta metodolohichni pidkhody do vyznachennia bezpeky liudskoho rozvytku" [Theoretical and methodological approaches to the definition of the safety of human development]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu*. Ser.: *Ekonomichni nauky*, no. 20 (1) (2011): 160-167.

"State of World Population". <http://www.unfpa.org/swop>
"Ukrainskyi tlumachnyi slovnyk" [Ukrainian Explanatory Dictionary]. <http://sum.in.ua/p/1/137/2>

UNDP Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security. New York: Oxford University Press, 1994.

Vorotniuk, M., and Sushko, O. *Liudska bezpeka yak imperatyv suchasnoi epokhy: perenis fokusu z derzhavy na liudynu* [Human security as an imperative of the modern era: has shifted the focus from state to person]. Kyiv: Predstavnytstvo Fondu im. Fridrikha Eberta v Ukraini, 2010.

Wolfers, A. *Diskort and Collaboration, Essays on International Politics*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1962.